

El meteor Angelita

Un fenomen al marge de la geografia

L'esclat d'Ángeles Santos Torroella (Portbou, 1911) no es va donar a Barcelona, Girona o Figueres, com altres pintors empordanesos, sinó a Valladolid, entre 1928 i 1930, en un ambient i amb una producció que tenien poc a veure amb la pintura catalana o amb els intents avantguardistes que s'estaven generant a Catalunya en connexió directa amb París.

JOSEP CASAMARTINA I PARASSOLS > TEXT

>> Butlletí de l'Agrupament Escolar, any II, Barcelona, 1930. Text i dibuixos d'Ángeles Santos.

L'any 1928, Ángeles Santos era molt jove. La seva vida transcorria entre l'estimat Portbou, on passava els estius amb els avis materns, i Valladolid, on vivia llavors amb la seva família, després d'una llarga temporada entre Huelva i Sevilla i abans d'una altra a Sant Sebastià. El seu pare era funcionari, agent de duana, i cada tres o quatre anys el traslladaven de destí, tal com era norma a l'època perquè no es generessin complicitats amb la gent que traslladava materials diversos d'un país a l'altre. Alguns dels primers quadres d'Ángeles Santos, com *La tia Marieta* o *Nens al jardí*, van ser pintats a Portbou l'estiu de 1928, però on van ser celebrats i on van tenir continuïtat fins a cristal·litzar en les dues obres principals de l'autora, *Un món* i *Tertúlia*, va ser a la capital castellana a partir de la tardor del mateix any, un fet que no sempre s'ha tingut en compte. Fins i tot a la mateixa ciutat del Pisuerga es va oblidar totalment aquella noieta prodigiosa que s'anomenava Angelita Santos i que havia omplert pàgines del diari local *El Norte de Castilla*. A la capital castellana no se'n recuperà el rastre fins al 2003, amb la retrospectiva organit-

zada al Museo de Arte Contemporáneo Español Patio Herreriano.

Durant els anys vint i principi dels trenta del segle passat, Valladolid era un indret tancat en la vida de províncies, entre el món militar i el religiós, però simultàniament també vivia una gran efervescència cultural gràcies a alguns personatges molt destacats, com el pintor anglès Cristóbal Hall, que s'hi havia instal·lat, els poetes Jorge Guillén i Francisco Pino, junt amb Emilio Gómez Orbaneja o José María Luelmo, el músic Félix Antonio i, sobretot, els tres germans de Cossío: Francisco, escriptor i periodista i director del Museo Nacional de Escultura; José María, poeta i editor, membre tangencial de la Generació del 27, i Mariano, que havia estudiat la carrera d'arquitecte però va acabar dedicant-se a la pintura. La jove Ángeles Santos, Angelita, es va impregnar d'aquell univers dels grans que l'envoltava, amb el sorprenent vistiplau del seu pare, que l'acompanyava sempre a les tertúlies o al cinema, i així va produir una sèrie d'obres admirables que van transcendir l'àmbit local per ser celebrades a Madrid, en un moment en què la capital espanyola finalment pujava al tren de la modernitat.

La jove Ángeles Santos es va impregnar d'aquell univers dels grans que l'envoltava, amb el vistiplau del seu pare, que l'acompanyava a les tertúlies o al cinema

>> **Tertúlia, 1929.**
Oli sobre tela, 130 x 193 cm.

Pintura i supervivència

En poc menys de dos anys, de l'estiu de 1928 a la primavera de 1930, Angelita va produir uns seixanta olis, dels quals només se'n conserva gairebé la meitat. La resta s'han perdut o els va cobrir ella mateixa posteriorment, pintant-hi al damunt altres obres, amb l'afany d'esborrar un passat tan gloriós com finalment poc agradable. L'obsessió per la pintura, el reconeixement unànim a Valladolid i a Madrid i el contacte amb els ambients d'avantguarda d'una ciutat i l'altra van propiciar una maduresa precoç i els anhels de llibertat en Angelita fins que es va plantejar escapar-se de casa i, sembla ser, tirar-se al riu. Els seus pares, que curiosament l'havien deixat fer, i fins i tot l'havien ajudat en l'aventura creativa, espantats, li van imposar la reclusió en una residència psiquiàtrica,

aconsellats per un metge amic dels Santos. Aquest episodi, breu però traumàtic, va ser transcendental en la vida i la producció d'Ángeles Santos. Un cop fora de la clínica, i després d'una breu estada a Sant Sebastià, la família va allunyar-la ràpidament de l'ambient artístic més modern i la va enviar a Portbou i Olot, amb els seus cosins catalans.

Angelita va deixar de treballar durant gairebé quatre anys, i quan finalment hi va tornar ja no pintava com abans, ni ho va fer mai més. Tot això coincidia amb un canvi d'orientació del realisme màgic espanyol, i també del català, cap a una estètica més convencional, amb l'allunyament d'una posició més propera a l'avantguarda per emmotllar-se a un gust més comercial. Molts artistes van fer aquest procés, tant en l'àmbit català –com ara Josep de Togo-

Ángeles Santos començà a fer exposicions a Barcelona i va rebre l'acceptació de la crítica catalana de l'època. Però la Guerra Civil li va canviar la vida

ARXIU M. I. RST

>> *A Portbou, amics i cosins d'Ángeles i Rafael, 1935. Drets: Emili Grau Sala, Ángeles Santos Torroella, Marina Moradell Vera i Joan Soler Torroella. Asseguts: Anita Fayos Torroella, Rosa Soler Torroella, Rafael Santos Torroella i Ricardín Fayos Torroella.*

res, Francesc Domingo, Alfred Sisquella, Pere Pruna o Joan Rebull – com en l'espanyol – com Timoteo Pérez Rubio, Benjamín Palencia o Gregorio Prieto, entre molts altres-. Però el cas d'Ángeles Santos s'anticipà tres o quatre anys a la resta i coincidí tràgicament amb el cop brusc de l'internat i el seu posterior segrest intel·lectual. Cap on hauria tirat Angelita si no hagués patit aquell trencament sobtat? No ho sabrem mai, però les darreres obres pintades just abans del fatídic succés –*La nena morta*, *Nens i plantes*, la desapareguda *Nenes fent música* o la destruïda *Persona oberta*– són colpidores i apunten cap a un expressionisme bàrbar i dramàtic.

Oblit i recuperació

El retrobament amb la pintura per part d'Angelita va íntimament lligat amb el seu descobriment d'Emili Grau Sala (Barcelona, 1911 - Sitges, 1975). La pintora va copsar en els quadres feliços d'ell l'antítesi del que havia estat ella i la seva obra passada. El 1934 comença la dilatada segona època d'Ángeles Santos, que arriba fins que deixà de pintar, l'octubre del 2008, amb una producció inter-

mitent però abundant. En aquesta segona etapa Catalunya va ser essencial: Ángeles Santos començà a fer exposicions a Barcelona, en temps de la República, i va rebre l'acceptació de la crítica catalana de l'època. Però la Guerra Civil li va tornar a canviar la vida. Poc després de casada amb Grau Sala, i mentre esperaven el seu primer i únic fill, Julián, Ángeles va decidir no seguir el marit a l'exili i se'n va anar a viure de nou amb els pares, que llavors s'estaven a Osca perquè el pare treballava a l'estació de Canfranch. Va ser una altra decisió crucial, transcendental, però aquesta vegada decidida per ella mateixa. Ja mai ningú no va poder tornar a imposar-li res i sempre més va fer el que va voler, travessant qualsevol obstacle amb una voluntat de ferro. La pintura posterior d'Ángeles Santos també la va crear sense condicionants externs, pintant sempre el que volia, i al final acabà venent bé els seus quadres de flors, infants i paisatges, sobretot entre Sitges i Madrid, on va trobar i encara té bons marxants addictes.

El fulgor de l'èxit fulgurant de la primera Angelita, la val·lisoletana, no va arribar a Catalunya al seu moment, perquè el fenomen quedava massa lluny i no es va entendre. Només Joaquim Nubiola, estudiant de medicina i llavors crític d'art que impulsava el modern *Butlletí de l'Agrupament Escolar*, va seguir amb interès la producció sorprenent de la jove pintora a la ciutat castellana. Però la recuperació d'aquell moment de gràcia, que havia caigut en l'oblit més profund també a Madrid, no es va produir fins al cap de més de trenta anys, precisament a Barcelona.

Angelita i Rafael

En aquest redescobriment definitiu hi va tenir un paper essencial el germà petit d'Angelita, Rafael Santos Torroella, un dels crítics d'art més importants del moment. El magnífic *Autoretrat* de 1928 va ser presentat a Barcelona l'any 1966 al Col·legi d'Arquitectes, en una exposició dedicada a autoretrats de pintors famosos. Poc després, instada també per Rafael, Ángeles Santos participà al Salón Femenino de Arte Actual, celebrat igualment a la capital catalana, i on presentà obres del període 1928-1930, entre les quals figuraven *La nena morta* i *Un món*.

Va ser llavors que Rafael Santos Torroella va publicar un article a *El Noticiero Uni-*

Amb els anys, l'obra d'Angelita es va vindicar com un patrimoni de l'Empordà i s'inclogué en el seu pletòric nucli surrealista

